

معرفی کتب چاپی

جغرافیائی دوران قاجار

چوادر - صفی نژاد

قسمت پنجم

اقبال عباس: (میرزا عباس خان اقبال آشتیانی)

جغرافیای قطبین ، قطب شمال ، قطب جنوب ، سفرهای قطبی ، اراضی قطبی ، جغرافیای آمریکا ، شناخت کشورهای مختلف « اقیانوسیه ، استرالیا ، زلاند نو » .

دوره جغرافیا ، برای سال اول متوسطه ، شامل مقدمات جغرافیا و جغرافیای قطبین و آمریکا و اقیانوسیه ، موافق پروگرام رسمی وزارت معارف ، چاپ دوم با بعضی تصرفات و اضافات ، چاپ مطبعه اقبال و مروی ، سنگی ، رقمی (۱۳/۵ x ۲۰/۵ سانتیمتر) ، ۱۳۳۹ ق ، ۱۸۰ ص ، ۱۵ سطری . (محل فروش جغرافیا ، خیابان ناصریه ، کتابخانه ترقی) .

در سال ۱۳۴۳ ق . با تعمیر آمار و ارقام کتاب بدون تجدیدنظر در اصول محتوا در ۱۷۸ ص . با خط ملک الخطاطین الشریفی چاپ سوم آن در مطبعه علمی به چاپ می‌رسد .

میرزا عباس خان اقبال آشتیانی معروف به « عباس اقبال » استاد عالیقدری است در تاریخ ایران بعد از اسلام . وی در آغاز معلم فارسی ، تاریخ و جغرافیا در مدرسه دارالفنون و دارالعلمین مرکزی بوده و کتابهایش در تاریخ و جغرافیا بارها با تجدید نظر به چاپ رسیده و سالیهای متعددی کتابهای تاریخ و جغرافیای نامبرده کتب کلاسیک سراسر ایران می‌بود .

اقبال عباس

دوره جغرافیا ، برای سال سوم مدارس متوسطه ، محتوی جغرافیای آسیا و ایران ، مطابق دستور تعلیمات وزارت جلیله معارف . چاپ دوم ، چاپ مطبعه فرهموند و منوره نهضت شرق ، سنگی ، نستعلیق رقمی ، تهران ، ۱۳۴۵ ق ، ۲۵۰ ص . خط میرزا حسن طهرانی ، محل فروش : تهران ، خیابان ناصریه ، تیمچه حاجب الدوله .

محتوای کتاب مذکور به شرح زیر می‌باشد :

- ۱- مقدمات جغرافیا : تعریف ، تقسیمات جغرافیا ، جغرافیای ریاضی ، زمین در فضا ، شکل زمین ، دلایل کرویت ، حرکات زمین ، مناطق خمسه ، دوائر موهومه (مدار و نصف النهار) طول و عرض جغرافیائی ، احوال کره ماه (ص . ۴۰ - ۲) .
- ۲- جغرافیای طبیعی : اصل کره زمین ، کره هوا ، کره آب ، کره خاک ، آب و هوا ، جغرافیای حیاتی ، جغرافیای سیاسی ، جغرافیای اقتصادی .

محتوای کتاب مذکور به شرح زیر می‌باشد :

- کلیات ، شرح اصطلاحات جغرافیائی طبیعی . ص ۱۷ - ۲
- جغرافیای سیاسی آسیا ، احوال سکنه ، جمعیت ، مذاهب ، تقسیمات سیاسی ، اوضاع اقتصادی کشورهای مختلف . ص ۸۸ - ۱۸
- فلات ایران ، اوضاع طبیعی ، سیاسی ، بلاد معتبر . ص ۹۸ - ۸۸
- بیان اجمالی کشورهای مختلف آسیا . ص ۱۵۱ - ۹۸

قسمت اول : جغرافیای طبیعی ایران . ص ۴۶-۴

قسمت دوم : جغرافیای سیاسی و اقتصادی . ص ۱۱۶-۴۷

قسمت سوم : ایالات و ولایات ایران . ص ۱۱۷-۳۰

قسمت اول کتاب یعنی جغرافیای طبیعی ایران به پنج فصل به شرح زیر تقسیم می‌گردد :

فصل اول : شکل و موقع نجومی ، ابعاد ، وسعت و حدود ایران . ص ۶

فصل دوم : سرحدات و سواحل و جزایر ایران . ص ۸

فصل سوم : جبال (کوهها) ، صحرای و کویرها .

فصل چهارم : میاه (صیب) « حوضه آبریز » بحر خزر ، خلیج فارس و بحر عمان ، حوضه‌های مسدود (. ص ۲۳

فصل پنجم : اقلیم (حالت هوا) . ص ۴۵

قسمت دوم کتاب به دو فصل جغرافیای سیاسی و اقتصادی به شرح زیر تقسیم می‌گردد :

فصل اول : جغرافیای سیاسی :

۱- خلاصه تاریخ ایران (از آغاز تا احمد شاه) . ص ۴۷

۲- ایالات و ولایات و بلاد . ص ۶۰

۳- اساس حکومت و اصول تشکیلات مملکت ایران . ص ۶۳

۴- مالیات (ارقام مالیات مستقیم نقدی و جنسی) ، بودجه ، ضرابخانه . ص ۷۲

۵- جمعیت ، نژاد ، طوایف ، مذهب (احصائیه تقریبی نفوس ایران ، ثابت ، جادرتشمن) . ص ۷۴

فصل دوم : جغرافیای اقتصادی :

۱- فلاحیت : اوضاع فلاحیت ، محصولات ، میوه ، جنگل ، اغنام ، طیور ، زنبور ، ماهی ص ۷۸

۲- صناعت : صنایع استخراجی ، مصنوعات ، قالی ، فرش ، منسوجات ابریشمی . ص ۹۱

۳- تجارت : حمل و نقل ، پست و تلگراف ، اوزان ، مقیاس ، مسکوکات ، تواریخ متداول در ایران : تاریخ هجری ، جلالی ، میلادی . ص ۱۰۱

قسمت سوم کتاب شرحی درباره ایالات و ولایات ایران دارد که از صفحه ۱۱۷ آغاز و تا پایان کتاب صفحه ۱۲۸ ادامه می‌یابد و شناختی از هر یک از ایالات و ولایات ایران بدست می‌دهد . در پایان دارای جدولی است که تمامی ایالات ، ولایات ، شهرهای - معظم ، قصبات و قراء معتبر ایران را دربر دارد .

کتاب مذکور دارای ۲۶ نقشه رنگی در اندازه‌های مختلف و مقیاس‌های مختلف راجع به مناطق مختلف ایران است که بیشتر جنبه طبیعی دارد و تمامی نقشه‌های مذکور دارای امضاء « رضا - مهندس الملک » است یعنی مؤلف برای غنای بیشتر کتاب به ترسیم و اقتباس نقشه‌های متعددی پرداخته است .

قسمت دوم : جغرافیای ایران .

جغرافیای طبیعی ، کلیات ، اسامی مختلفه مملکت ، فلات ایران ، موقع جغرافیائی ، موقع نجومی ، وسعت ، حدود ، اهمیت موقع ایران . ص ۱۶۸-۱۵۳

دریاها و سواحل ، پستی و بلندی ، آب و هوا ، انهار . ص ۱۸۰-۱۶۸
جغرافیای سیاسی ، کلیات ، سکنه و جمعیت ، مذهب ، ترتیب حکومت و تقسیمات سیاسی ، شرح مختصری از ایالات و ولایات و شهرها و قصبات ، جمعیت شهرهای مختلف . ص ۲۴۴-۱۸۱

اوضاع اقتصادی ، زراعت ، حیوانات ، معادن و صنایع . ص ۲۴۴-۲۵۰

مهندس الملک میرزا رضا خان

جغرافیای ایران ، دوره عالی ، شامل اوضاع طبیعی و سیاسی و اقتصادی و تقسیمات ایران ، چاپ اول ، طهران ۱۳۴۱ ق . (۱۳۰۱ ش .) ، سنگی ، نسخ ، اندازه ۲۵/۵ x ۲۷/۵ سانتیمتر ، ۱۳۰ ص . ، ۲۱ سطر دو ستونی ، تحریر محمد تقی محمد مهدی اصفهانی ، چاپ مطبعه حاجی عبدالرحیم .

میرزا رضا خان مهندس الملک معلم و ممتحن و مؤلف ریاضیات عالییه و متوسطه و جغرافیا و هیت و نقشه کشی دارالفنون پس از ۲۶ سال معلمی در مدرسه مذکور در صدر بر می‌آید که یک دوره جغرافیای عمومی عالم را به فراخور محصلین مدارس متوسطه تألیف و تدوین نماید ، در سال ۱۳۳۸ ه . ق . که نصیرالدوله متصدی وزارت جلیله معارف را داشت ، مهندس الملک را به تألیف یک دوره جغرافیای مفصل ایران دعوت می‌نماید ، میرزا رضا خان هم تألیف جغرافیای وطن را بر سایر قطعات عالم مقدم داشته ، نسخ عدیده قدیمه و جدیدیه از داخلی و خارجی را جمع آوری نموده و در صحت مطالب آن رنج فراوان برده و نقشه‌های متعددی (طبیعی ، سیاسی و اقتصادی) در آن مرتبم ساخته سرانجام کتاب متوسطی از جغرافیای ایران در دو دوره تدوین می‌نماید .
دوره اول : حاوی تمام مواد سدرجه در دستور تعلیمات متوسطه و مخصوص محصلین مدارس متوسطه .

دوره دوم : مفصل‌تر از اولی در چند جلد که جلد اول آن کتاب مذکور است مشتمل بر اوضاع طبیعی و سیاسی و اقتصادی و احوال هر یک از ایالات و ولایات ایران برای محصلین مدارس فلاحیت و نظام و مهندسی و داوطلبان معلمی در مدارس متوسطه ، نامبرده وعده می‌دهد که : « به یاری خداوند متعال عنقریب سایر مجلدات این کتاب و هم چنین یک دوره جغرافیای عمومی عالم را به طبع برسانم » و در جای دیگر متذکر می‌گردد که : « جغرافیای مفصل ایالات و ولایات ایران در مجلدات علیحده در شرف طبع است . »

کتاب مذکور به سه قسمت به شرح زیر تقسیم می‌گردد :